

ЮЗУ „Неофит Рилски“

**Факултет по изкуствата
Катедра „Културология“**

КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ В ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ. МЕЖДУ ДЕМОКРАЦИЯ И ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ НА КУЛТУРАТА: ПОЛИТИКИ НА УЧАСТИЕ

Светлана Проданова Александрова

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за присъждане на образователна и
научна степен „Доктор“**

Докторска Програма – Теория и история на културата

**Професионално направление 3.1 – Социология,
антропология и науки за културата**

Научен ръководител:

Доц. д-р Татяна Никифорова Стоичкова

Рецензенти:

Доц. д-р Добринка Пейчева – ЮЗУ „Н. Рилски“

Доц. д-р Живка Бушева - НХА

Благоевград, 2014

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на заседание на катедра „Културология” към Факултет по изкуствата на Югозападен университет „Неофит Рилски” на 18 февруари 2014 г.

Дисертацията се състои от: увод, три глави, заключение, ползвана литература и приложения. Общ обем - 256 страници

Публичната защита ще се състои на 12. 05. 2014 г.
Материалите по защитата са публично достъпни и публикувани на уебсайта на Югозападен университет „Неофит Рилски” (www.swu.bg).

Съдържание на дисертационния труд

Увод	3
1. Култура. Политика. Културна политика	15
1.1 Възникване и исторически преглед на културната политика на Европейски съюз	20
1.2 Гражданското участие и разнообразието като принципи на съвременните европейски културни политики	32
1.2.1 Гражданско участие и нагласи в България	38
1.2.2 Разнообразие и културни права	46
2. Политически подходи: културна демокрация и демократизация на културата	63
2.1 Културно потребление и културно участие	79
2.2 Участие и потребление в Интернет	88
2.3 Обществено значение на участието в културен живот	95
2.4 Политики на участие	100
2.5 Очертаване културната ситуация в български контекст.....	104
2.6 Неправителствен културен сектор	109
3. Европейска столица на културата, възможности за участие на неправителствения културен сектор в подготовката на София като град-кандидат за титлата	116
3.1 Програмата <i>Европейска столица на културата</i> като елемент от европейската културна политика	118
3.2 Роля на неправителствения сектор в инициативата Европейска столица на културата	123
3.3 Основни акценти в културната политика на Столична община (СО)	129
3.4 Подготовка на града и кандидатурата му за <i>Европейска столица на културата</i>	133
3.5 Участници в емпиричното изследване и обосновка за избора им	139
3.6 Интерпретация на получените резултати	150
3.7 Изводи	175
Заклучение	180
Ползвана литература	186
Приложения	194

Резюме

Изследването представено в дисертационния труд се фокусира върху проблематиката на европейските културни политики и по-специално, върху прилагането на два политически подхода: демократизация на културата (образование във високите постижения на изкуството, чрез равнопоставен достъп до публично организирани и финансирани културни продукти) и културна демокрация (уважение към културното разнообразие, права, участие и диалог), като темата се концентрира върху възможностите за изява на българския неправителствен културен сектор, посредством прилагането на различни политики на участие в местен контекст.

Проследява се преформулирането на европейските културни политики от хомогенност към разнообразие и се разработват актуални принципи, обвързани с културната демокрация – разнообразие, участие и зачитане на културните права, въз основа на важни документи на ЕС и ЮНЕСКО. Изтъква се, че прилагането на политиките на участие насърчават участието, разнообразието и включването на културните въпроси в различни сектори от социалната сфера, а това залага в културата един по-широк смисъл, като разширява обсега ѝ от духовна, естетическа област, обслужваща само изкуствата, към влияние върху цялостното обществено развитие, чрез задаване на поведенчески модели на активно участие, комуникация, доверие, търпимост и признаване различията. Границите на културното потребление като икономически показател при статистическото измерване на културните дейности се отварят към културното участие, което поставя акцент върху социалното измерение на участието в културния живот. Терминът „културно участие“ позволява отворен подход при включването на широк кръг културни практики – от пасивно наблюдение и потребление до активно включване, гражданско участие и намеса при определяне самата култура.

Взаимодействието между културната политика на ЕС и българската културна политика в сферата на политиките на участие и разнообразие е анализирано чрез изследване проблематиката на базата на конкретен пример – възможностите за включване на неправителствения културен сектор в подготвянето кандидатурата на град София за програмата *Европейска столица на културата* през 2019 г., като се очертават съществуващи противоречия при приложението на политиките на участие за творческите неправителствени организации и гражданите на столиците на културата.

Структура и съдържание на дисертацията

Дисертацията е структурирана в увод, три глави и заключение.

Уводът въвежда основните параметри на изследването - изследователски проблем, цели, задачи и методология, като очертава проблемната ситуация на поставената тема.

Първа глава извежда теоретичния контекст през кратък преглед на академичната литература и официални документи на ЕС и ЮНЕСКО, като проследява разширяването на понятието за култура и очертава основни принципи на съвременните европейски културни политики – разнообразието и участието.

Втора глава разглежда въвеждането на отворения подход при измерването на културното участие, анализира прилагането на различни политики на участие и въвлича в проблематиката на българския неправителствен сектор в областта на изкуствата.

Трета глава изследва подготовката за кандидатурата на град София за програмата Европейска столица на културата през 2019 г. като се концентрира върху възможностите за участие на неправителствения културен сектор в инициативата и съществуващи противоречия при прилагането на политиките за участие у нас.

ЗаклЮчението обобщава основните изводи и научните приноси на дисертационния труд.

В приложенията към разработката са изложени: десет полустандартизирани индивидуални интервюта с представители на публичните власти, неправителствения сектор, официален културен сектор, финансираща организация и експертна позиция; сравнителна база данни за културно участие и финансиране на културата в ЕС; списък на европейски документи, документи на ЮНЕСКО и документи на общинско ниво (град София), свързани с разглежданата проблематика; списък на градовете, участвали в инициативата Европейска столица на културата от 1985 г. до 2014 г.

Кратко изложение на дисертационния труд

Увод (с. 3 – 14)

Настоящият дисертационен труд изследва основни характеристики на европейската културна политика през призмата на различни политики на участие и отражението им върху реалното

потребление и участие в културни дейности. Работата проследява прехода от стеснено към широко разбиране за култура и от демократизация на културата към културна демокрация. Това са все още недостатъчно изследвани подходи в България, а проблематизирането на националните културни политики, спрямо практиките на участие дава възможност да се проследи тяхното приложение в български контекст, което определя и актуалността на поставената тема.

Отчитайки значението и на двата подхода на културно управление – демократизация и културна демокрация, са разгледани възможностите за съчетаването им в европейските културни политики и приложението им в български контекст, като се основавам на един от многобройните инструменти на европейската културна политика - инициативата *Европейска столица на културата* и провеждането ѝ в България. Тясното обвързване, чрез тази инициатива, на европейска културна политика с местните обстоятелства в сферата на културата, предполага създаването на устойчива среда за съществуване, изява и развитие на неправителствения сектор в културното поле, което засяга едновременно няколко аспекта на културните процеси: достъп, участие, разнообразие, европейско сътрудничество и обмен. Изхождам от позицията, че културната сфера у нас все още е недостатъчно реформирана. Децентрализацията, културната демокрация и политиките на участие се случват бавно и несигурно, а автоматично функциониращите държавни институции защитават каузи на национална културна политика, ориентирани по-скоро към елитарно виждане за културата, вместо към културата като начин на живот и обществено развитие, с което възпрепятстват ефективното прилагане на европейски културни модели за развитие на сферата, допринасящи за използване и генериране на ресурси в един положителен аспект.

Изследователски предмет и обект

Изхождайки от по-широкия проблем за подпомагането на културата в рамките на Европейски съюз, избирам културното участие като една от възможните области, където да разгледам спецификата и развитието на европейската културна политика. Предвид значението, което тя отдава на културните права и на прилагането на принципите на разнообразието и участието, анализирам отражението на различни политики на участие и културнополитически подходи. Обект на изследване представлява взаимодействието между отделните субекти, въздействащи развитието на културния сектор у нас и възможните промени, които трябва да се реализират в системата на управление на

културата в България, с оглед по-ефективното прилагане на европейските програми и документи в страната (програмата „Творческа Европа“ (2014-2020), „Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от културни форми“, приета от ЮНЕСКО, 2005 г.)

Конкретен предмет на изследователски интерес е спецификата на неправителствения сектор в областта на културата и признаването на неговата роля по посока разширяване културното участие и разнообразие. Предлагащ алтернатива на официалното схващане за култура, значението на този сектор, съвместната работа с него и равностойното му участие в културните процеси обуславят присъщата му функция да стимулира разнообразие, участие и динамика в културния живот. Създаването на благоприятни условия за включването на неправителствения сектор, като представител на ангажирано гражданско общество в сферата на културата е показател и за действителното прилагане на демократичните принципи и практики в българската културна политика.

Изследователска цел и задачи

Основна цел на изследването е да се анализират възможностите на инициативата на ЕС *Европейска столица на културата*, като един от инструментите на европейската културна политика, в който се пресичат двата политически подхода – демократизация на културата и културна демокрация за повлияване ситуацията в българската културна среда. Темата се фокусира върху разглеждането на програми, културни стратегии и различни участници в културния сектор, имащи отношение към процеса на подготовка на София¹ като град-кандидат за титлата Европейска столица на културата през 2019 г. – представители на публичните власти, представители на НПО и експертна позиция, представители на официалния културен сектор и на донорска организация, като целта е да се определи в каква степен се повишават възможностите за участие на неправителствения културен сектор, представляващ гражданските концепции в сферата, посредством тази инициатива.

---

¹ Съгласно европейските изисквания, за титлата *Европейска столица на културата* могат да кандидатстват само градове, въпреки че се насърчава включването на съседни региони, с оглед по-голямо въздействие от събитието. Предвид това, както и по-късното включване (през месец април 2013 г.) на Югозападен регион към кандидатурата на София, в дисертационния труд се разглежда предимно подготовката на град София.

Задачите на дисертационния труд обхващат: изясняване същността на понятията „европейска културна политика“, „културно разнообразие“, „културни права“, „културно участие“, „културно потребление“; проследяване и систематизиране на теоретичните подходи в областта на европейската културна политика; изследване историческото развитие на европейската културна политика и съвременното ѝ значение; разкриване значението на европейската културна политика за България; анализ на културнополитическите подходи на управление – демократизация на културата и културна демокрация; разкриване нагласите на българското общество за гражданско участие; анализ на културно потребление и културно участие в сравнителен план (България, Унгария, Полша, Естония, Финландия, Италия); анализ на българския културен сектор и в частност, неправителствения сектор в областта на културата у нас; проследяване осъществяването на европейската програма Европейска столица на културата в България в началните ѝ етапи; анализ на културните политики и програми на Столична община; разкриване възможностите за включване на творческите неправителствени организации в подготовката за провеждането на инициативата Европейска столица на културата в град София.

Теоретична литература и основни понятия

Теоретичната литература в областта на поставената проблематика засяга различни дисциплинарни полета – на философията, на социологията, на културологичните и културнополитическите изследвания, на статистическите подходи. Сред най-често цитираните в дисертацията автори са: Теодор Адорно, Мишел де Серто, Франсоа Лиотар, Шийла Бенхабиб, Тони Бенет, Чарлз Ландри, Франсоа Матерасо, Корина Шутеу, Биргит Мандел, Катерина Стену, Трасу Logan, Emily Keaney, Cris Shore, Tommi Laitio, Adolfo Morrone и българските автори: Райна Гаврилова, Цвета Андреева, Биляна Томова, Светлана Христова, Светла Казаларска, Стилиян Йотов, Иван Кабаков, Татяна Стоичкова, Десислава Гаврилова, Ива Куюмджиева, Нели Стоева, Юрий Вълковски.

Границите, в които се позиционира това изследване налага използването на понятия, чиято проблематика представлява предмет на множество изследвания и съответно, разнообразие от гледни точки. Част от тези понятия са възприети като сравнително установени условия, в които се вества разглежданата в дисертационния труд тема – „постмодерност“, „глобализация“, „мултикултурализъм“, докато други, като „културно разнообразие“, „културни права“, „културен плурализъм“, „културно потребление“ и „културно участие“ са

вплетени в тъканта на работата, подробно разработени в търсене на точния им обхват и значение.

При употребата на понятието „постмодерност“ се опирам на сравнително възприетото схващане на Жан-Франсоа Лиотар за културна ситуация, в която метаразказите биват отхвърлени за сметка на една изострена чувствителност към различията (Лиотар 1996) и като следствие, позволяваща множественост, фрагментарност, но и внимание към контекста (Краснодембски 2004). Използвам понятието „глобализация“ в положителен аспект като приемам, че тя подпомага разпространението на индивидуалните и иновативни културни идеи (Робертсън 2004) и създава публични сфери на различieto (Ападурай 2006). При употребата на понятието „мултикултурализъм“ като политика на признаване на „равното достойнство“ и еднакво уважение към различните култури, което позволява рефлексия и саморефлексия в един „по-широк хоризонт“ се позовавам на Чарлз Тейлър. (Тейлър 1999). Понятието „културно потребление“ е възприето в работата основно през призмата на статистическата му употреба, като носещо ограничени икономически данни за потребяване на културни дейности, продукти и услуги, без да отчита тяхното активно или пасивно приемане, докато „културното участие“ се разглежда като надрастващо това ограничение с позицията си на включващо понятие, което обхваща не само пасивно приемане, но и активното включване и взаимодействие. Това понятие предлага нов подход към културната сфера, при който влиянието ѝ не се свежда само до духовното развитие на индивидите, а въздейства положително в по-широк аспект - на демокрацията, благоденствието и общественото развитие. (Morrone 2006, Laitio 2012)

Изследователска методология

Методи на изследване представляват систематизирането и анализът на документи на ЕС в областта на културната политика (*Европейска културна конвенция (1954), Декларация за европейска идентичност (1973), Европейска програма за култура в глобализацията се свят (2007), Работен план за култура 2011 – 2014* на ЕС; *ESSnet – CULTURE. European Statistical System Network on Culture*; документи на ЮНЕСКО (*Универсална декларация на ЮНЕСКО за културното различие (2001), Конвенция за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване (2005), The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics*).

Друга част от методологията на изследването са сравнителният анализ, критичното осмисляне на публикации, електронни ресурси,

специални уебсайтове, свързани с темата, документи отнасящи се до бивши и настоящи европейски столици на културата, официални документи на европейско, национално и общинско равнище, няколко срещи, дискусии и конференции по темата, включително европейски; лични наблюдения.

Емпиричното изследване е осъществено въз основа на десет полустандартизирани индивидуални интервюта, проведени в периода декември 2012 г. – юли 2013 г. с респонденти от публичния сектор: г-жа Деница Лозанова, програмен директор „Изследвания и анализи“ в Асоциация за развитие на София, определена за координатор на дейностите, свързани с кандидатурата на София за *Европейска столица на културата*, с решение 677/2.12.2010 на Столичния общински съвет; г-жа Малина Едрева, председател на Постоянната комисия по образование, култура, наука и културно многообразие и член на Постоянната комисия по европейските въпроси и връзки с гражданското общество в Столичен общински съвет и г-н Николай Енчев, отговарящ за инициативата *Европейска столица на културата – София 2019* в отдел „Образование, социални дейности, здравеопазване, култура и спорт“ на столичния район „Младост“; от неправителствения културен сектор: г-н Асен Асенов, Платформа за изкуства и култура „ЕДНО“; г-жа Ния Пушкарова, Сдружение „ИМЕ“; г-жа Станка Желева, Фондация „Easycart“ и г-жа Лора Варийска, „Студио funk“; от официалния културен сектор: г-жа Аделина Филева, директор на Софийска градска художествена галерия; от финасираща организация: г-жа Надя Захариева, програмен директор „Изкуства и култура“ на фондация „Америка за България“ и респондент, представящ експертната позиция в изследването: г-н Юрий Вълковски, директор на „Фондация за градски проекти и изследвания“, активно участващ в инициативата *Европейска столица на културата*, като независим експерт по европейски културни политики и също представител на неправителствения сектор.

Първа глава. Култура. Политика. Културна политика (с. 15 – 62)

Първа глава въвежда ключово за работата понятие за културата в един широк аспект, който покрива както общото културно съдържание изразено в традиции, ценности, вярвания, идентичност, така и живата култура, включваща културните процеси, практики и избори на израз, достъп и участие в културни дейности, с уточнението, че културата в съвременните общества е политически и икономически обвързана.

В работата се твърди, че културата представлява процес, изискващ постоянно обществено внимание, една динамично променяща се сфера срещу схващането ѝ като завършена парадигма или статично понятие. Специфика, която произтича от проникването на културата във всички социални аспекти, както и от позицията ѝ на постижение, което предполага развитие, усъвършенстване и надграждане. Първоначалното признаване на широкия аспект на културната сфера, който обвързва мястото ѝ в обществените дебати и ежедневие с цивилизационната стойност на обществото и с демократичното развитие (Реймънд Уилямс), води до приемането на нейната множественост, подплетена от нарастващото значение на контекста, като я фрагментира и така позволява множеството ѝ употреби, в това число и политически (Зджислав Краснодембски). В противоречие на традиционната критика, че култура и управление са несъвместими по своята същност (Теодор Адорно), се изтъква съвременното взаимопроникване на сферите, значението на политиката като начин за постигането на определени цели в културното развитие (Чарлз Ландри), като задаваща определен дискурс (Пиер Бурдийо) и необходимостта от взаимно опознаване между сферите на културата и политиката, където първата се явява обект и инструмент на втората (Tony Bennett).

Така в зависимост от възприетия културнополитически подход – демократизация или културна демокрация, обществото приема културата или като културно–историческо постижение, което трябва да бъде опазвано или в нейната всекидневна стойност, чието развитие зависи от допускането на разнообразие от форми и техните проявления, а състоянието ѝ - от индивидуалните усилия и интереси (Райна Гаврилова). При отчитане значимостта и на двата подхода, съвременните европейски културни политики съчетават демократизацията (все по-често свързвана с осигуряването на достъп за всички части на обществото) и културната демокрация като инструмент за обществено развитие, като тази насоченост е подкрепена и от общата политика на ЕС в областта на културата.

1.1. Възникване и исторически преглед на културната политика на Европейски съюз

Освен политическата и икономическа интеграция, ЕС отчита и значението на културната интеграция между различните народи за постигането на европейска идентичност при едновременното запазване разнообразието на националните култури и споделени интереси за изграждането на общество, което уважава нуждите на индивида, зачита

човешките права, принципите на демокрацията и върховенството на закона. Първа подглава на дисертационния труд се занимава с проследяване постъпателното развитие в европейската културна политика, заложила в официалните си документи стремежа към постигане на активно и отговорно европейско гражданство - Declaration on the European Identity (1973); Adonnino Reports (1984); Договор за създаването на ЕС (Маастрихт, 1992); Европейска програма за култура в глобализацията се свят (2007); Европейска културна конвенция (Приета от Съвета на Европа, 1954); Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване (ЮНЕСКО, 2005); във въвеждането на програми и инициативи, които допринасят за културния обмен, сътрудничество и опознаване – *Калейдоскоп, Ариана, Рафаел, МЕДИА, Култура 2000, Култура 2007-2013, Европейски културен месец, Европейска столица на културата, Европейски ден на езиците* т.н и със съдействието на множество неправителствени организации в сферата на културата и културните политики.

Културната политика на ниво ЕС се реализира под формата на програми, документи и споразумения, които целят предоставянето на еднакви възможности за участие в съвременните процеси на защита на културното многообразие, на устойчивото развитие чрез култура, на спазването на културните права, които са постулатите за европейското чувство на свързаност. Без да има стремеж към заличаване на специфичните културни практики се цели обединение на базата на една обща културнополитическа компетентност. В културната политика на ЕС е заложен принципът на субсидиарност, очертаващ волята за ненамеса на Съюза в области, които на регионално и местно ниво могат да получат по-добри решения от гледна точка на близостта и по-добрата информираност върху конкретната проблематика.

1.2. Гражданското участие и разнообразието като принципи на съвременните европейски културни политики

Политиката на ЕС и новата ситуация, първоначално през постмодернизацията, която допуска различието, а впоследствие и през глобализацията, която спомага това различие да бъде разпространено, съдействат за преформулирането и отварянето на културните политики на страните – членки от тесните рамки на националния наратив към повече космополитност (мрежовост); към включване на културните въпроси в различни сектори от социалната сфера, като икономика, образование, градска среда, младежки дейности, туризъм, регионално

развитие; към допускането на неправителствените организации в културното поле и гражданския сектор като цяло в управлението; към съвместяването на демократизация и културна демокрация с централното схващане, че достъпът до култура е съществен елемент в развитието на модерните демокрации, а самата култура е практика вместо парадигма, множество индивидуални и различни гледни точки, преценки и опит.

1.2.1 Гражданско участие и нагласи в България

Открояват се основни линии на съвременните европейски културни политики, представляващи едновременно принципи и предизвикателства пред националните културни политики – гражданско участие и разнообразие – предмет на изследване в следващите две подглави. Активното гражданско поведение изисква компетнтност, която се формира при възможности за достъп до създаването на норми и изключва централистично управление (Габриел Алмънд, Сидни Верба). Нуждае се от нагласи и ценностна система, която оправдава инициативността, иновативността и индивидуалната отговорност (Хеерт Хофстеде) и е релевантна на културни и политически модели и традиции, специфични за всеки контекст и проявяващи се в националното схващане за култура, като фактор за социално развитие и качество на живот, допускащ алтернативните и иновативни културни практики или като дефиниция, която обслужва културните институции и традиционните форми, чрез които се проявяват различните изкуства. Историческите предпоставки охарактеризират българските нагласи като клонящи към потребление, а не към участие. В този смисъл се предполага, че липсата на независимост, като историческа характеристика на неправителствения сектор у нас (Райна Гаврилова, Иван Еленков) и ясно ограничената от волята на държавата възможност за участие на сектора в управлението, относително характерна и днес, е до голяма степен причина за определящата ситуация в България на прекъсната обществено-политическа връзка, на законодателство без приложение, на приемане на закони без механизми за действието и употребата им.

1.2.2 Разнообразие и културни права

С увереността, че културното участие въздейства положително на социалното включване и за да бъдат превъзможнати ситуации на квази-възможности за участие, европейските културни политики поставят зачитането и стимулирането на различието в центъра на

практиката си. Чрез признаването на разликата за значима, чрез приемането, че всяко различие носи своето значение и смисъл за притежателите му се счита, че окуражаването на разнообразието и мултикултурните принципи на поведение ще доведе до ограничаване на културно изключените субекти. Развитие в концепцията за различието, от признаването и толерирането му до реалното включване в общите културни кодове като гарант за мирно съвместно съществуване на различните общности и индивиди (Катерина Стену) и добиващо своя заключителен шрих в приемането на Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от културни форми от ЮНЕСКО през 2005 г. (Цветя Андреева). Мирът и международното разбирателство се интерпретират в дух на взаимна солидарност, комуникация и диалог между културите. Тенденция, обвързана с демокрацията и прокараната от нея политика на мултикултурализъм, първо, чрез уважение към равното достойнство и второ - към уникалния потенциал на всяка култура и носителите ѝ, чиято идентичност се гради в диалог с другите. Така пространствата на различието и на единството могат да съществуват съвместно при уважение към свободата и автономията на нациите, на различните общности вътре в тях, на индивидите. Установяването на идентичността като основа на културния плурализъм обръща вниманието към маргинализацията, към включването, изключването и значението им за усъвършенстване на отношенията между и в общностите, групите и индивидите. Плурализмът обхваща правата и равнопоставеността, съвместното съществуване на множество различни културни ценности, традиции, модели, езици. Взаимообвързан е с демокрацията, неутралитета и разнообразието. Предполага разбиране и сътрудничество и дава възможност за подвижност, за критичен избор и преценка (Шийла Бенхабиб).

Работата акцентира върху културните права като най-тясно обвързани както с разнообразието, така и с гражданското участие и заемане на позиция – включващи образование, знание, информация, достъп, участие. Дефинират специфика, при която определят човека като носител на ценностна система и способност за саморефлексия (Иван Кабаков), но са подвластни на крехкия баланс между закона и морала (Юрген Хабермас) - при действителното им спазване, предвид двойствеността им характер на законово уредени, но пренебрегнати в практиката (Светлана Христова); на поставянето им под общ знаменател в политическите програми, при негарантиран достъп до културен живот за всички части на обществото (Tony Bennett); между маргинализацията и изключването; между конструирането на обща идентичност и самоопределянето, което е изграждане на идентичност

на базата на граници между мен и другите, и което винаги съдържа изключването (Cris Shore); между толерантността към малцинствата и поляризирането им спрямо мнозинствата (Стилиан Йотов) и между ключовия за прилагането на демократичните практики достъп до различни сфери на действие и концентрация на власт, водеща до асиметрии и ограничаване на равните възможности за участие (Дейвид Хелд).

Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване от 2005 г. насърчава националните културни политики към действия, които противодействат на нарушаването на културните права, на зависимостта и липсата на автономно самоуправление като резултат от тяхното игнориране. Прилагането ѝ съответства на създаването на необходимите рамки за равностойни възможности за израз на различни културни форми, въплътени в термина „културно многообразие“ и отстоява значението на съвременните форми на културен изказ, наред с традиционно признатите, като решава и проблематичния социално-икономически аспект на културните продукти, стоки и услуги. Политическите модели на управление на културата се ориентират към културната демокрация, която позволява повече участие, която надгражда достъпа с намеса, разширява възможностите за изява и така засилва връзката между културата (в приетия ѝ вече най-широк смисъл) и хората, отчитайки важноста на уникалната културна идентичност на малките групи в дадено общество. За мира и диалога между културите основна предпоставка е самовъзприятието за реализация в, чрез, дори във от дадена култура, значима за един индивид, за една общност. Интеграция на езика на културата е възможна, макар и не лесна задача. Търси се укрепване на общностната свързаност и междукултурния диалог чрез засилване участието в културния живот и вземането на решения при управлението му, с признанието, че културната сфера може да приобщава безконфликтно чрез изкуство, културен туризъм, образователни програми и други.

Втора глава. Политически подходи: културна демокрация и демократизация на културата (с. 63 – 115)

Като предпоставка за значимостта на едно критично преосмисляне на проблемната ситуация, изследването поставя паралелната необходимост от осигуряването на достъп до култура като съществен елемент за цивилизовано човешко развитие (парадигмата на демократизацията на културата), но едновременно с мерките за разпространение, достъпност и образование във високите постижения на

изкуствата, и съществената важност на осигуряване правото на всеки на културен живот, което включва защита на демократичните принципи за равностойното съществуване и обслужване на множеството индивидуални културни интереси и гледни точки (парадигмата на културната демокрация). Стратегически избор, от който зависи оформянето, управленческите позиции и резултати на политиките за култура (François Matarasso, Charles Landry) и засяга от една страна, публичното финансиране и достъпност на предварително определени елитарни културни форми, при съществуващи ограничения за достъп сред някои групи на обществото (Пиер Бурдийо, Тони Бенет), и от друга – остойностяването на културата в икономически показатели, при установяването на консуматорско поведение, унифициране на вкусовете и липса на разнообразие в предлагането (Шийла Бенхабиб, Корина Шутеу). В допълнение, изборът влияе върху позициите на професионалистите и аматьорите, на потребителите и участниците в културния живот, на производителите и публиките, на културното наследство и съвременното изкуство, на пасивното потребление и активното участие. Двамата подхода се използват съвместно, като демократизацията представлява залог за социална равнопоставеност, докато управлението чрез културна демокрация спомага надрастването сферата на културата и се отнася към важността на обществените предпочитания и модели на поведение, вариращи между пасивността и активния граждански ангажимент, толериращи разнообразието и мирното плуралистично съществуване в съвременните мултикултурни общества. Културната демокрация отразява променената роля на културата в социалното поле, като спомагаща изграждането на градска среда, нови идентичности, икономически успехи, засилване на диалога, взаимно опознаване на индивиди и общности, увеличаване на участието и гражданската култура.

2.1 Културно потребление и културно участие

Измерването на културното потребление като икономически показател за броя посещения на културно събитие се оказва недостатъчно и непълно при отразяването на редица културни форми (фолклорни и субкултурни практики или алтернативни на официалните културни продукции прояви), изключени в периода на демократизация на културата и признати или новопоявили се (участие и потребление на онлайн форми) в периода на културна демокрация. Ако демократизирането на културните ресурси, с оглед достъпността и ползването им от големи части на обществото е било по-малко или

повече работещ вариант за обърнатите към подкрепа на националните проекти културни политики в Европа, то през 21-ви век е твърде ясно, че обществата са все по-разнородни в културните си изисквания, интереси и самоопределения и поради това разнообразието и участието трябва да са водещите принципи. Културното участие не може да бъде сведено само до потреблението на елитарни културни продукти. В съвременното то е обвързано много повече с качеството на живот и изграждането на общности и допринася в допълнение към стойността на културния продукт. Изследването на културното участие се съсредоточава не само върху потребяването на продуктите на културата, което обслужва повече добиването на данни за нейното създаване, а най-вече, в отговор на съвременните търсения и нужди – върху разбирането на културата като средство за щастие, демокрация, икономически растеж и равенство. Възприема се отворен подход и се обръща внимание на по-широк кръг от дейности, от непрофесионално участие в изкуства, изкуство в градска среда, културно участие и потребление в Интернет, до участие в различни организации, свързано с усещането за принадлежност, връзка с традициите или възможност за лична намеса в културните процеси.

Включващият подход при измерване на културното участие има две основни цели: първо, да премахне съществуващи бариери и ограничения пред участието, разширявайки обхвата на неговите характеристики и второ, по този начин, да подпомогне една положителна социална трансформация и активност, за чието осъществяване се счита, че спомага именно участието в културен живот. Като основополагащи за промененото поле на културното участие са изведени навлизането на дигиталните технологии и измерението на културните практики в тяхната връзка с по-качествен живот.

2. 2 Участие и потребление в Интернет

Дигиталните технологии позволяват установяването на нови културни практики. Привнасят нови възможности за достъп до култура, за генериране на ново културно съдържание и представляват нов комуникационен и информационен канал в полето на културата. Достъпността на електронното пространство и неговата множественост го обвързват с принципите на културната демокрация. Създават демократична среда, която провокира към активност, диалог и творчество (Скот Лаш, Марк Постър, Lev Manovich), но едновременно с това позволяват и размиване, смесване и взаимопроникване на различни категории съдържание, което представлява предизвикател-

ство за електронните потребители, от гледна точка на верификацията и качеството му (Tracy Logan, Emily Keaney). Макар потреблението на културни произведения в Интернет да не привлича групите, които не осъществяват и не са привлечени от културни дейности извън него, дигиталните технологии гарантират възможността за достъп на всички хора, спомагат превъзможването на бариери пред културното участие от психологическо и физическо естество, позволяват надеждно и леснодостъпно съхранение на културните постижения в електронен вариант и като такива, се явяват още един фактор в подкрепа на политиките на участие и разнообразие.

2. 3 Обществено значение на участието в културен живот

Културната сфера се утвърждава като ключова за социалната трансформация – предпоставка за творчески компетенции, равнопоставеност, комуникационни умения. Свободното и достъпно предлагане и ползване на културно съдържание е предпоставка за обществено развитие. Културата и подходът на взаимодействие между нея и образователните и иновационните политики разполагат с онези ресурси, които могат да повлияят с положителен знак на проблемите с етническото многообразие и солидарността вътре в общностите, социалното изключване и бедността, чрез приобщаване на уязвимите групи, подобряване социалните умения, разгръщане индивидуалните творчески способности и поради това, оправдава мобилизация на културните политики в тази насока. В съвременните демократични културни политики подкрепата, която получава както разширената представа за култура, така и широкият спектър от дейности, припознати като културни практики и участие се обвързва с обществената им значимост, с главната роля, която културната демокрация играе като вид подредба на взаимоотношенията в мултикултурните общества - като отворена, прозрачна, признаваща различни интереси и права система, изискваща участие и диалог.

Прилагането в практиката на политики, мерки и програми, които стимулират участието и създават възможности за диалог, опознаване и съвместни дейности между европейските страни влияе положително върху обединението в общ европейски план. На индивидуално ниво, усещането за лично благоденствие, като един от факторите за сплотеност е в пряка връзка с възможностите за лично развитие и самоизграждане, характеризиращи последствията от участието в културни дейности. Увереността на индивидите се отразява в техните взаимоотношения с останалите индивиди, създава среда на

доверие в обществото и управлението (Emily Keaney). Културното участие спомага положителна социална трансформация, поради което политиките на участие изискват отворен и насърчаващ подход на прилагане.

2.4 Политики на участие

Политиките на участие се отнасят към мерки, които подобряват достъпа до културни продукти и услуги, които стимулират и създават условия за културно участие (включително програми за непрофесионално и гражданско участие), които поощряват културното разнообразие и практическото прилагане на културните права.

Като цяло европейските държави следват политики, които подкрепят културното разнообразие и участие. Обикновено те са насочени към стимулиране на непрофесионално практикуване на изкуства, към фолклорната култура, към културни центрове, към неправителствени организации и граждански сдружения в сферата на културата. Ефективността на тези политики изисква развиване на междусекторни връзки с други сфери на управление. Също така, прозрачност, ясни правила при прилагане различните механизми за подкрепа и зачитане интересите на различните групи в обществото са ключови фактори както за участието, така и за ефикасното културно управление. Създаване условия за разгръщане потенциала на неправителствения сектор в културното поле, активно участие и намеса в културнополитическите решения и насоки на развитие са сред необходимите мерки за адекватността на тези политики.

На база сравнителен анализ между културните профили на България, Полша, Унгария, Финландия, Естония и Италия, изследването доказва, че сравнително ниски нива на участие и потребление на културно съдържание са характерни за държави, които не успяват да съобразят културните си политики с изискванията на съвременните динамични условия, залагат на формално образование по изкуства и пренебрегват възможностите на неформалното обучение; подкрепят инфраструктурни проекти, а не развиването на човешки капитал; стремят се да подпомагат традиционното излагане на изкуствата в залите, без да отчитат съвременните тенденции на застаряваща публика на този тип предлагане.

2.5 Очертаване културната ситуация в български контекст

Недостатъчните мерки и програми, обслужващи политиките на участие в България, непоследователността в управлението на културата и необщителните управленски институции способстват ниските нива на културни интереси у нас. Лутането между централизация и децентрализация, между демократизация и културна демокрация характеризира специфичния контекст, в който се развива българската културна политика от 1989 г. до днес.

Държавната културна политика приоритизира публичните културни институции, като все още не признава в достатъчна степен значението на неправителствения културен сектор за допускането на разнообразие и участие в местните културни практики и за осмислянето на творческата сфера като инструмент за влияние върху общественото развитие. Възприемането принципите на културна демокрация, зависи в голяма степен от активността на неправителствения сектор в полето на културата, но действията му все още остават непознати, особено в по-малките населени места. Известни тенденции за промяна в културната ситуация се наблюдават в осъществяването от НПО дейности в по-големите градове и на общинско ниво, с отварянето на програми в подкрепа на неправителствени творчески организации на конкурсен принцип в дух на управление чрез подхода на културна демокрация.

2.6 Неправителствен културен сектор

Реализирането на действителни политики за разнообразие, за прилагане на правата на практика, за културно участие и за културна демокрация има широк обхват на действие – стимулира не само участието в различни артистични и културни практики, но по-важното позволява включване в дебата върху посоката на културните политики в даден контекст, в решенията и изискванията за разпределяне на ресурси и привилегии. С този аргумент, работата приема, че действителен ангажимент към културното участие минава през политика, подкрепяща неправителствения сектор. НПО в най-голяма степен има капацитета за близки отношения с хората, предвид факта, че често организации, асоциации и сдружения действат в полето на третия сектор произлизат именно в защита на граждански инициативи и целят промяна, зачитане на права и други справедливи каузи извън фокуса на правителственото или обществено внимание. Друг важен компонент е, че неправителственият сектор, в неговата специфика на

доброволна обществена дейност има потенциала да развива доброволчеството като безвъзмездна социална активност и участие в областта на културата, както и да предлага нетрадиционни продукти, често отговарящи повече на съвременните търсения в културното поле, отколкото културното съдържание, представяно от държавните институции. Също така, той е много по-гъвкав, адаптивен към средата и комуникативен.

Дейността на неправителствените културни организации в България се свързва със създаването на алтернативни културни продукти и разпространяването на алтернативни на официалната културна политика културни модели. Макар, наличието и дейността на НПО в културната сфера да подхранва разнообразието, да се характеризира с качество на културния продукт и да привлича публично внимание (обикновено публики, различни от тези на официалните публични институции), неправителственият културен сектор не се припознава от националната културна политика в достатъчна степен. Като основни пречки пред постигането на известна устойчивост на сектора се очертават два взаимозависими компонента. Проблемното партньорство вътре в сектора и вън от него – с институциите, все още е характерна черта на ситуацията в местен контекст. Това пряко се отразява в неосъществяваните мерки и механизми, които да смекчат проблема с несигурното финасиране и съответно - съществуване на организациите. В същото време, ролята му е ключова за популяризирането на културата като фактор за обществено развитие у нас.

3. Европейска столица на културата, възможности за участие на неправителствения културен сектор в подготовката на София като град-кандидат за титлата (с. 116 – 179)

Третата част от дисертационния труд си поставя задачата да разгледа европейската инициатива *Европейска столица на културата* (ЕСК) и в частност изпълнението ѝ в български контекст, чрез анализ върху кандидатурата на София за ЕСК през 2019 г. и включването на неправителствения сектор в процеса на осъществяването ѝ. Обвързането на сравнително иновативните културни политики на Столична община (действащите СП „Култура“, СП „Европа“, „Културен календар“, приемането на Стратегия за развитие на културата на София 2013 – 2023) с европейската инициатива предполага създаването на устойчива среда за съществуването на НПО и реални възможности за изява на неправителствения сектор в

културното поле, което засяга едновременно както достъпа и участието в културния живот, продиктувано от измерението „Град и граждани“, така и разширяването на европейското сътрудничество и обмен, във връзка с европейското измерение на инициативата.

Цел на разработката е от една страна да установи възможността принципите на европейската културна политика – разнообразие и участие да бъдат практически приложими в местните културни политики, тоест дали гражданите (неправителствените творчески организации) са включени по такъв начин в инициативата, че да могат да изпълняват собствените си културни проекти, което обговаря едновременно разнообразието и участието в културата и е същностна характеристика на ЕСК като една от най-сполучливите инициативи, представяща европейската политика в културната сфера.

На втори план се разглежда и въпросът дали културното (възможността за включването на НПО сектор) участие като демократично право заложено в публичните политики и политическата риторика се прилага действително в практиката. Това е постигнато чрез проследяване процеса на партньорство между местни власти (кандидатурата на София) и неофициален сектор в културната сфера, както и на базата на десет полустандартизирани индивидуални интервюта с представители на засегнатите страни.

3.1 Програмата *Европейска столица на културата* като елемент от европейската културна политика

В духа на европейската културна политика, програмата ЕСК цели едновременно да обедини и открои различията в европейските култури, укрепвайки европейската културна идентичност. Идентичност, която дава свобода и изобилие в разнообразието си, в своята многоликост. В този смисъл, търсен резултат на инициативата са критериите за комуникативност и участие.

По своя характер и претенции, тя съчетава двата подхода на управление на културата, разгледани в предходната част - културна демократизация и културна демокрация. Изисква тяхното пълноценно разгръщане и мерки, едновременно по увеличаване достъпа и по увеличаване участието както в културни дейности, така и в управлението им, в насоките им на развитие. Обосновава и провокира съчетанието между европейската културна политика и местните, национални и в най-голяма степен регионални (на града - кандидат) културни политики, чрез двете измерения, които трябва да покрие една столица на културата – „Европейско измерение“ и „Град и граждани“. Предполага по-голямо внимание – политическо, гражданско,

икономическо към културните въпроси. Представява възможност за реализация на културни политики и политики на участие и изисква партньорство между национална, местна власт, бизнес и неправителствен сектор.

3.2 Роля на неправителствения сектор в инициативата *Европейска столица на културата*

В рамките на ЕСК, НПО се възприема като естествен партньор при изготвянето на културната програма и във важните управленски процеси, съпътстващи подготовката, които целят ангажирането на местните граждани, привличане на чуждестранни, европейско партньорство и увеличаване културните възможности – като достъп и участие – за града. Устойчиво въздействие върху взаимоотношението местни общности – ЕС – култура – местни власти може да се очаква при осъществяване на инициативата в партньорство с неправителствения сектор и включващ подход при управлението ѝ. Приемането му зависи в най-голяма степен от местния контекст и нива на прилагане на демократични практики. В същото време, за публичните власти в градовете – кандидати, събитието е привлекателно най-вече с възможността за осъществяване на политически и икономически интереси. В резултат, социалните и културни интереси могат да бъдат пренебрегнати, а включването на различните местни общности да е повърхностно, непълно и неефективно в дългосрочен план.

Гражданското общество и активното гражданско участие са модел за прилагането на демократични ценности и практики. В този смисъл, условията за съществуването/несъществуването и участието/неучастието на неправителствения сектор в процеса на взимане на решения в една или друга сфера се приема като показател за степента на демократично управление, на прилагане на демократични принципи. Едновременно с това, участието на гражданите е максимално, която политическият елит непрекъснато използва в диалога с тях, но в действителност не винаги осигурява с мерките и програмите, които прилага. В специфичната област на културните политики в тяхната връзка с ЕСК, работата проследява в каква степен мерките и програмите са включващи за творческия неправителствен сектор като представител на ангажирано гражданско общество с конкретна сфера – културата и културната политика на града.

3.3 Основни акценти в културната политика на Столична община (СО)²

Като столица на България, София концентрира съществена част от културния живот в страната, който се развива в центъра на града и в недостатъчна степен в крайните му квартали, с което се ограничава достъпът до култура на разрастващото се население в тях. Освен с предимствата на столичен град – концентрация на капацитет, инфраструктура и динамика, за града съществуват и множество проблеми, които характеризират състоянието на културния живот в страната в по-голяма или по-малка степен. Липса на синхронизация между мерки насочени към културата на общинско и национално ниво, липса на мерки за междусекторно сътрудничество, липса на систематични и регулярни данни за културния живот (особено за алтернативния), липса на изследвания за действителните потребности на населението и съответно въвеждане на необходимите мерки за задоволяването им, липса на мерки за децентрализация на възможностите за културен достъп и участие, липса на диалог с и познания за гражданските организации в сферата на културата от страна на управленските институции, които в повечето случаи се концентрират единствено върху официалните културни институции и тяхната продукция, занемарена културна инфраструктура или неизползване потенциала на изоставени сгради с историческа стойност са в голямата си част дефицити на цялостната българска културна политика, но и на град София.

От друга страна, въпреки тези предизвикателства, в културната политика на Столична община се отличават и няколко положителни акцента - Столична Програма „Култура“, „Културен календар“ и Столична Програма „Европа“, които стимулират разнообразието и участието чрез подкрепа на творчески проекти на различни и равнопоставени субекти - НПО, общински културни институти, районни администрации, частни организации. В сравнение с останалите градове кандидати за титлата ЕСК, градът дава най-ясни индикатори за устойчива културна политика спрямо неправителствения културен сектор. СП „Култура“ е сред най-ранно функциониращите общински фондове за култура в страната, като работата ѝ се характеризира с устойчивост и резултатност през годините, за разлика от други общински фондове, които или не функционират или са слабо ефективни, предвид финасовата им ограниченост. Едновременно с

---

² София и прилежащите ѝ 24 административни района са под юрисдикцията на СО, която управлява във взаимодействие със СОС – орган на местното самоуправление на територията на СО

това, София показва категорична заявка за участие от самото начало на инициативата ЕСК в България, въвлича веднага НПО и демонстрира отворен подход при управление на процеса. Необходимостта от ясно определен обект за анализ, както и целта на изследването, европейската инициатива да послужи като пример за открояване на възможните проблеми при изпълнението ѝ във връзка с участието на сектора и гражданите, наложи изборът на град София сред другите градове.

3.4 Подготовка на града и кандидатурата му за *Европейска столица на културата*

Намерението на СО да издигне кандидатурата на София за ЕСК е гласувано още през 2004 г. в СОС. С решение на Европейската комисия 1622\2006\ЕО³ България и Италия са определени да излъчат два града за титлата „Европейска столица на културата” през 2019 г. Освен София, в надпреварата се включват Бургас, Варна, Велико Търново, Габрово, Пловдив, Русе и Шумен⁴. През януари 2010 г. Столичен общински съвет гласува издигането на кандидатурата на София за столица на културата. С това известява намерението си да вложи средства, време и публична подкрепа за културата и изкуствата, с оглед развитието на региона и приноса към европейското многообразие. Поставя си за цел да развие културната политика на града, да засили партньорството на общинско, гражданско и неправителствено ниво, като за целта създава Асоциация за развитие на София (АРС) през 2010 г. През 2013 г. София включва Югозападен регион в кандидатурата си, с цел засилване регионалното сътрудничество и развитие чрез съвместни творчески проекти с градовете Перник, Кюстендил и Благоевград.

Съгласно изискването в категорията „Град и граждани” за кандидатстващите градове, ориентирано към ценната възможност за съживяване на градските пространства, културния живот и подобряване образа на града в международен и в местен план, и предвид първоначалните намерения да бъде засилено партньорството между неправителствените организации, гражданското общество и публичните власти, АРС организира серия обществени обсъждания и дискусии целящи плодотворен дебат между засегнатите страни – от граждани до медии, от бизнеса до неправителствения сектор, от

---

³ www.ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc413_en.htm

⁴ След първоначалния подбор в края на 2013 г., международното жури определя на втори етап от конкурса за ЕСК да продължат Варна, Велико Търново, Пловдив и София

местната до държавната власт, от учени до творци. Тези дискусии водят до оформянето на стратегически насоки при подготовката на града за кандидатурата му за европейската инициатива и залягат в последващата Стратегия за развитие на културата в София – „Творческа столица“ (2013 – 2023), която е приета след множество обществени консултации. Изпълнението на целите на стратегията в партньорство с неправителствения културен сектор са заложени и в концепцията на кандидатурата на града за ЕСК през 2019 г. – „Сподели София“. За изготвянето ѝ са проведени срещи с творчески организации, чийто фокус е събирането на идеи за реализирането на темата с художествени проекти, обвързването ѝ с общностите, с увеличаване на партньорството между София, региона и Европа. Най-общо и като пример за приемственост, целите на концепцията, с която градът кандидатства за ЕСК изцяло съвпадат с целите заложени в културната стратегия на София.

3.5 Участници в емпиричното изследване и обосновка за избора им

За да се анализира състоянието на културната среда в града и нивото на взаимодействие вътре в неправителствения културен сектор и навън - между него и отговорните публични институции, официални културни институции, донорски организации, са проведени десет полустандартизирани индивидуални интервюта, през периода декември 2012 г. – юли 2013 г., в самото начало на включване на града към състезанието за титлата ЕСК, чрез които се цели да се обхванат мненията на свързаните с този процес към момента на изследването лица. Цел на проучването е да охарактеризира настоящия процес (в първите от 2 до 4 години от подготовката на София) и да потърси надеждни механизми за установяване на добри практики в културните ни политики и гражданското участие в тях. Интервютата са оформени в три части: въпроси, директно адресирани към организацията и нейния опит; въпроси, които целят да се проучи схващането за партньорството в сектора (необходимостта, наличието и проблематичността му) и въпроси, чрез които да се установи връзката на инициативата ЕСК със стимулирането на културното участие, потребление, развиването на нови партньорства и мрежи в София. Основна задача е да се установи ролята на неправителствения сектор в изкуствата и културата у нас (постигнатото до момента) и очакванията за увеличаване на участието му в културния пейзаж на София, предвид влиянието, което оказва процесът на подготовка като град – кандидат за ЕСК, както и доколко може да се разчита, че такива промени ще бъдат реализирани. Втора

задача е да се определи до каква степен съществува партньорство между правителствени и неправителствени (официални и неофициални) организации в съвременната българска културна среда и в каква степен подготовката на София за ЕСК би могла да повлияе положително върху условията на развитие на неправителствения сектор у нас, да подобри партньорските взаимоотношения между самите организации, между тях и управленските структури и на международно ниво. Друг търсен отговор е дали европейската инициатива в местен контекст допринася за увеличаване на културното участие, разбирано като развитие на доброволческата дейност, на партньорство и мрежи в културната сфера. Осъществява ли се действително разширяване на възможностите за участие на неправителствения сектор в България посредством тази инициатива или голяма част от него остава вън от сферата на разпределяне на ресурси (икономически, инфраструктурни, социални)? Това реално би показало степента на успешност на инициативата на местна почва.

Интервюирани са представители на публичните власти в град София, анагажирани с инициативата: г-жа Деница Лозанова, програмен директор „Изследвания и анализи” в Асоциация за развитие на София, определена за координатор на дейностите, свързани с кандидатурата на София за „Европейска столица на културата“, с решение 677/2.12.2010 на Столичния общински съвет; г-жа Малина Едрева, председател на Постоянна комисия по образование, култура, наука и културно многообразие и член на Постоянната комисия по европейските въпроси и връзки с гражданското общество в Столичен общински съвет и г-н Николай Енчев, отговарящ за инициативата ЕСК – София 2019 в отдел „Образование, социални дейности, здравеопазване, култура и спорт” на столичния район „Младост“; на неправителствени организации, включени в този период пряко или косвено в подготовката на кандидатурата: в обществена полза - г-жа Ния Пушкарова, Сдружение „ИМЕ“ и г-жа Станка Желева, Фондация „Easyart“, в частна полза (представител на творческите индустрии) - г-жа Лора Варийска „Студио funkt“ и в смесена полза - г-н Асен Асенов, Платформа за изкуства и култура ЕДНО; официален културен институт, който приема съвместната дейност с неправителствения сектор като принос: г-жа Аделина Филева, директор на Софийска градска художествена галерия (СГХГ); финансираща организация, съдействаща в осъществяването на множество неправителствени проекти: г-жа Надя Захариева, програмен директор „Изкуства и култура“ на фондация „Америка за България“ и експертно мнение, свързано с темата: г-н Юрий Вълковски, директор на „Фондация за градски проекти и изследвания“.

3.6 Интерпретация на получените резултати и изводи

Политиките за участие и разнообразие у нас са описани от респондентите като несъществуващи и това е така, защото зависещите от управленските институции фактори по осигуряване координация и условия за взаимодействие между различните субекти, част от културните процеси, както и възможните междусекторни партньорства (образование – култура; бизнес – култура; европейски програми – култура), от гледна точка развитие на публиките, представляват нова тема за официалната българска културна политика. Като причини са посочени, все още традиционният подход в управлението, подход на демократизация на културата, при липсващи мерки за по-голяма достъпност на подкрепяните културни дейности и привличането на публики.

Като основен извод от анализирания интервюта се налага ясно изразена проблематичност при съществуването на НПО сектора, в която ключов компонент се явява липсата на комуникация, на диалог, в който равноправно участват публичните власти, които изготвят политиките и програмите, отнасящи се към културната сфера и тези, които зависят от тях, от гледна точка на създаването на среда и условия за работата им (неправителствени творчески организации, културни индустрии, официални културни институции). Този дисбаланс в съвместното изготвяне на политики възниква от редица проблеми в областта и има за отправна точка нарушената функция на публичните власти да създават възможности, условия, които да подпомагат работещите в сферата да създават качествен културен продукт, да имат възможност за изявата му, да експериментират и осъществяват партньорства с други сектори на общественото развитие, и в крайна сметка да довеждат културните дейности, реализиращи се в българското общество до фактор за социално и индивидуално развитие на неговите субекти.

Следващите два ясно открояващи се проблема са финансирането и неприлагането на инструменти и устойчиви политики на участие, които да развиват приоритетно средата - практики за достъп, информираност, прозрачност. Подкрепят се временни проекти, без ясни критерии за необходимостта им. Това е обвързано с представата, която поставя сферата на културата като област, която трябва да се подпомага, без да се очаква някаква възвръщаемост и социално – икономически ефект, и приоритизира подхода на демократизация на културата, за сметка на културната демокрация.

Предвид значението на културната политика за определянето на цели и приоритети, които съответно ще подкрепят или не

културното участие и разнообразие, мерките които се взимат в рамките на инициативата ЕСК, насочени само и единствено към нея поставят под въпрос състоянието на сектора след приключването годината на събитието; т.е частична подкрепа към проекти, които са насочени към популяризиране на програмата ще насочи и организациите към концентриране на ресурси в тази посока, което е възможно да остане с временни резултати. За по-дълготраен и устойчив ефект са необходими мерки, които да засилват сектора (административен капацитет) и насочват към обосноваване от действителните потребности на населението дейност на обществените организации (изследователски капацитет) с оглед постигане реално развитие и промяна, които да оживят културния и социален живот в града. Необходимостта от тези мерки, следователно трябва да е предварително осъзната на управленско ниво.

За да бъде припознат като важен и действителен образ в културното поле, неправителственият сектор трябва да възприеме сам себе си и да се отстоява като единен субект. Подготовката за кандидатурата на града за ЕСК и чрез работата на АРС, дава трибуна за гласност и опознаване на различните действащи лица в културата. В този смисъл, културните НПО би трябвало да концентрират усилия за по-голямата им представителност и участие в тези процеси, като една възможност да бъдат припознати от управляващите органи като ефективен партньор в културната сфера. Сама по себе си европейската инициатива няма да донесе по-добри условия за партньорство на всички нива в сферата на културата, но ресурсите, които генерира са възможност за опознаване на противоположностите, за синхронизация на подобните и за въвеждане на иновативни спрямо сега съществуващите подходи в културата.

Заклучение (с. 180 – 185)

При проследяване взаимодействието между културната политика на ЕС и българската културна политика в областта на политиките на участие и разнообразие проличават редица несъответствия между двете насоки в управлението на сферата. Ограничената представа за култура у нас и механичното привнасяне на европейски модели, чрез различните функциониращи европейски програми, без създаването условия за благоприятен климат за развитие на политики на участие (включително и такива, насочени към НПО) е възможно да има негативен ефект върху българската културна среда (установяване на практики на подмяна на каузата на неправителствените организации, следвайки необходимите за

съществуването им субсидии), при все че европейските програми спомагат развитието на сектора и политиките на участие в страната. Описаното взаимодействие засяга поставените в контекста на дисертационния труд опозиции „потребители-участници“ и „обекти – субекти“ на културните политики. Въпреки принципа, който следва ЕС да не се намесва в националните културни политики пряко (принцип на субсидиарност), нуждата от реформи, с оглед равностойно допускане и признаване на практики на участие и разнообразие в българската културна политика и тяхното неосъществяване във времето, подсказва необходимост от преразглеждане на решенията за подпомагане на сферата на ниво ЕС в посока по-голямо съответствие с местните потребности и гражданско общество. Анализът откроява ясно противоречие в прокламираната широко културна демокрация, политическите призови за участие и съдействие от страна на неправителствения сектор и видимите в практиката методи на по-скоро авторитарно управление, което търси да взаимодейства с институциите, изключвайки от реално участие неправителствените организации.

Научни приноси на дисертационния труд

На първо място, този труд представлява въведение за българската теоретична литература в темата за проблематиката и противоречията на двата културнополитически подхода: демократизация на културата и културна демокрация - широко изследвана в европейски и световен мащаб тема. Систематизира се и фактически се представя теоретична база по темата, въз основа на важни документи на ЕС и ЮНЕСКО, очертали ситуацията на развитие и преформулиране на европейските културни политики и конкретно политиките на участие след Втората световна война до днес.

Изследването откроява връзката и взаимодействието на политиката за култура на ЕС, националните културни политики на страните - членки и българската културна политика. Разработват се актуални принципи на съвременните европейски културни политики – разнообразието и участието, при прилагането на демократични практики и подходи, целящи социална равнопоставеност.

Културното участие бива осмислено като включващо едновременно: пасивно наблюдение, потребление, активно включване, гражданско участие и намеса при определяне нормите на самата култура. Въз основа на сравнителен анализ между европейски страни, които прилагат политики на участие и такива, при които те все още не са широко разпространени и слабо се прилагат, работата посочва

положителното въздействие при осъществяването на политиките за участие върху културните интереси и потреблението на културни дейности. Стимулирането на активен дебат с публиките, извън формалното им допускане до пространствата за култура и зачитането интересите на различни групи в обществото разширява културното участие и потребление.

Работата разглежда проблематиката на прехода от демократизация към културна демокрация у нас, като същевременно разкрива значението на българския неправителствен културен сектор и откроява опитите му за въвеждане на широко понятие за култура в България.

Извеждат се добри практики на участие посредством инициативата Европейска столица на културата и се открояват съществуващи противоречия при приложението на политиките на участие за творческите неправителствени организации и гражданите на столиците на културата. Систематизира се и се анализира културната политика на общинско ниво.

Дисертацията проследява влиянието на европейските програми, конкретно на инициативата на ЕС Европейска столица на културата и отражението ѝ върху развитието на културната политика на национално и общинско ниво, на политиките на участие, насочени към НПО в българската култура. Осмислени са противоречията и възможните последиствия за българската културна среда и НПО при механично прилагане на европейски практики и програми, без да се търси устойчива и дълготрайна ефективност в конкретния местен контекст.

Публикации

„Чужденецът от и в Европа. Предизвикателства пред европейското гражданство.” В: *Глобализация и толерантност*. Унив. изд. „Неофит Рилски”, Благоевград, 2011

„Ролята на Интернет в културното участие” В: Информационно – комуникационни технологии, медии и образование. Унив. изд. „Неофит Рилски”, Благоевград, 2011

„Гражданско общество и инициатива. Развитие в български културен контекст” В: Гражданският протест – минало, настояще и бъдеще. “Унив. изд. „Неофит Рилски“, Благоевград, 2012

„Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване като инструмент в диалога между културите” В: Езиците на културата, Том II, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2013

„Мрежата и публиките. Инициативата Европейска столица на културата в Интернет” В: Дигитална култура, медии и образование. Унив. изд. „Неофит Рилски“, Благоевград, 2013

”За стратегическия избор в управлението на културата...” В: Култура и културни практики. Сборник със студентски и докторантски изследвания. Унив. изд. „Неофит Рилски“, Благоевград, 2013